

Zorislav Horvat, Danimirka Ivanušec

Graditeljska slojevitost srednjovjekovne katedrale Sv. Petra u Đakovu

Zorislav Horvat
HR – 10 340 Vrbovec, Zagrebačka 17

Danimirka Ivanušec
Arheološki muzej Osijek
HR – 31000 Osijek, Trg Svetog Trojstva 2

UDK: 904:[726:272-523.41](497.543Đakovo)"199/202"
Prethodno priopćenje / Preliminary statement
Primljeno / Received: 31. 5. 2023

Ključne riječi: Đakovo, srednjovjekovna katedrala, arhitektonska plastika, barokne obnove, sv. Petar, Bosanska biskupija

Keywords: Đakovo, medieval cathedral, architectural decorative elements, Baroque renovations, St. Peter, Bosnian Diocese

U radu se donose nove spoznaje o graditeljskoj slojevitosti srednjovjekovne katedrale Sv. Petra u Đakovu dobivene putem arheoloških iskopavanja provedenih 1992., 2018.-2019. te 2022. godine. Izgradnja katedrale veže se uz prenošenje sjedišta Bosanske biskupije u Đakovo sredinom 13. stoljeća. Pored građevnih ostataka zidova katedrale, tijekom iskopavanja su pronađeni i brojni ulomci srednjovjekovne arhitektonske plastike koji svjedoče o njezinoj sukcesivnoj izgradnji vjerojatno otpočetoj krajem 13. / početkom 14. stoljeća i dovršena u 2. polovini 15. ili početkom 16. stoljeća, kada katedrala dobiva svoj konačni izgled. Tijekom 18. stoljeća dolazi do niza intervencija kojima je srednjovjekovna katedrala preoblikovana i obnovljena u duhu baroka. Neposredno uz nju biskup J. J. Strossmayer 1866. godine počinje graditi novu katedralu Sv. Petra koja je dovršena 1882. godine. U međuvremenu dolazi do statičke destabilizacije stare katedrale i prijetnje od urušavanja, zbog čega je koncem 1880. godine donesena odluka o njezinom uklanjanju. Rušenja je ostao pošteđen poligonalni završetak svetišta koji je prethodno bio pregrađen u kapelicu Biskupskog dvora i do današnjih je dana zadržao funkciju prostora za osobnu molitvu nadbiskupa Đakovačko-osječke nadbiskupije.

UVOD

Građevni ostaci stare katedrale Sv. Petra nalaze se na sjevernoj polovici dvorišta današnjega Nadbiskupskog dvora u Đakovu (sl. 1). Dvorište je s južne i istočne strane okruženo dvama krilima barokno-klasicističkog Biskupskog dvora, sa sjeverne strane novom katedralom, dok ga sa zapadne strane zatvara zidina s kruništem koja predstavlja jedini do danas vidljivi građevni ostatak kompleksa

srednjovjekovne Bosanske biskupije, unutar kojega se nalazila i stara katedrala.¹

Nekoliko vrijednih nalaza koji se povezuju sa srednjovjekovnim graditeljskim slojevima stare katedrale Sv. Petra u Đakovu nakon njezinog rušenja dospjeli su kao donacija đakovačkih biskupa u pojedine hrvatske muzeje. Biskup J. J. Strossmayer je tadašnjem Narodnom muzeju u Zagrebu darovao polukapitel s aspisima.² Istom muzeju 1912. godine biskup Ivan Krapac poklanja nadgrobnu ploču biskupa Ivana de Zela,³ danas izloženu u stalnom postavu Arheološkog muzeja Osijek, kao i dvije srednjovjekovne podne pločice s prikazom jelena i vjeverice, što ju je biskup J. J. Strossmayer 1896. godine darovao tadašnjem Gradskom muzeju u Osijeku.⁴ Arhitekti Vanda i Zlatko Karač obišli su 1989. godine dvorište Biskupskog dvora i u njemu zatekli

1 Spomen zidine nalazimo u članku Z. Horvata koji obrađuje katedrale unutar fortifikacija (HORVAT, ZORISLAV, 2008., 19-20) te u tekstu Z. Karača koji se dotiče srednjovjekovnih utvrda na području Đakovštine (KARAČ, ZLATKO, 2014., 404-411). O zidinama biskupijskog sklopa u Đakovu pisao je i D. Damjanović u članku o djelovanju arhitekta Josipa Vancaša u Đakovu (DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008b., 178-182). Tijekom 2012. godine provedena su interdisciplinarna istraživanja na temelju čijih je rezultata izrađena Konzervatorska studija za zaštitu i obnovu ostataka zapadne zidine. Obnova je započeta koncem 2012. godine, a radovi su dovršeni u 2014. godini (Više u: MKM – KO OS, TONE PAPIĆ, *Srednjovjekovni obrambeni zid u sklopu Nadbiskupskog dvora u Đakovu – konzervatorska studija*, 2012.).

2 Polukapitel je danas pohranjen u Arheološkom muzeju u Zagrebu. O njemu je pisalo više autora: BRUNŠMID, JOSIP, 1912., 143, br. 820; DE-ANOVIĆ, ANA, 1960., 74-76; HORVAT, ANĐELA, 1979., 175-176, 181 (Taf. V:3); VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, DIANA, 1986., 17, 68-69; GOSS, VLADIMIR P., 2007., 94, br. 78; DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 153, 155 i DUJMOVIĆ, DANKO; VJEKOSLAV, 2010., 130-132.

3 Ploča pripada fundusu Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu. Objavljena je u nekoliko publikacija: BRUNŠMID, JOSIP, 1912., 178-179, br. 890; VALENTIĆ, MIRKO, 1969., 106-107; HORVAT, ANĐELA, 1980., 53-59; VALENTIĆ MIRKO; PRIESTER, LADA, 2002., 66 i DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 154-155.

4 Na poleđini pločica navodi se da potječu sa stare crkve u Đakovu. RADIĆ, MLADEN, 2001., 75.

1 Zračni snimak s naznačenim položajem ostataka stare katedrale Sv. Petra u Đakovu (foto: M. Mađerić, 2019.)

Aerial photo showing the location of the remains of the old Cathedral of St. Peter in Đakovo (photo: M. Mađerić, 2019)

više klesanih kamenih ulomaka gotičkih značajki koji su, po svemu sudeći, pripadali staroj katedrali.⁵

Bosanskom biskupijom bavili su se Josip Buturac i Antun Ivandija,⁶ Ive Mažuran,⁷ Vjekoslav Klaić⁸ te Mirko (Emerik) Gašić koji je napisao *Kratki povijesni pregled biskupije Bosansko-đakovačke i srijemske*.⁹ Sva dosadašnja saznanja o staroj katedrali Sv. Petra sabrana su u radu Dragana Damjanovića *Srednjovjekovno-barokna đakovačka katedrala i njezina sudbina*.¹⁰

Ostaci stare katedrale arheološki su istraživani u tri navrata. Prva arheološka iskopavanja obavio je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku pod vodstvom Zvonka Bojčića u razdoblju od 14. do 30. srpnja te od 17. kolovoza do 29. rujna 1992. godine u sklopu programa zaštite, sanacije i obnove Biskupskog dvora.¹¹ S obzirom na važ-

nost otkrića i djelomičnu istraženost cjelokupnog korpusa katedrale, u 1993. godini planiran je nastavak arheoloških iskopavanja, no do njegove realizacije tada nije došlo. Arheološki muzej Osijek pod stručnim vodstvom Danimirke Podunavac proveo je dvije nove faze arheoloških iskopavanja. Prva istražna faza obavljena je u razdoblju od 16. listopada 2018. do 11. svibnja 2019. godine u sklopu projekta *Integrirani razvojni projekt obnove i turističke valorizacije kulturno-povijesnog nasljeđa biskupa Josipa Jurja Strossmayera*,¹² a druga u razdoblju od 7. do 22. rujna 2022. godine u sklopu konzervatorskih radova na uređenju pročelja kapelice Nadbiskupskog dvora i prostorije u prizemlju.¹³ Spomenuta arheološka iskopavanja pružila su nove spoznaje o graditeljskoj slojevitosti te o stilskim, tipološkim i strukturnim odrednicama stare katedrale Sv. Petra u Đakovu, o čemu će biti više riječi u nastavku ovoga rada.

5 Snimku klesanaca arhitekti Karač dali su koautoru ovoga članka, dr. sc. Z. Horvatu, na čemu im ovom prigodom zahvaljujemo.

6 BUTURAC, JOSIP, IVANDIJA, ANTUN, 1973.

7 MAŽURAN, IVE, 1995., 107-156.

8 KLAJĆ, VJEKOSLAV, 1900., 102-108.

9 GAŠIĆ, EMERICUS, 1944., GAŠIĆ, EMERIK, 2000.

10 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 151-173, sa starijom literaturom.

11 MKM – KO OS, ZVONKO BOJČIĆ, *Izvještaj o izvršenim arheološkim istraživanjima u dvorištu Biskupskog dvora u Đakovu*, 1992.

12 Nositelj projekta bila je Đakovačko-osječka nadbiskupija. MKM – KO OS, DANIMIRKA PODUNAVAC, *Revizijsko i sustavno arheološko istraživanje u dvorištu Nadbiskupskog dvora u Đakovu, 2018./2019. godine (stručno izvješće)*, 2020.

13 MKM – KO OS, DANIMIRKA IVANUŠEC, *Zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu Đakovo, Biskupski dvor – kapelica u 2022. godini (stručno izvješće)*, 2022.; MKM – KO OS, MARKO TOKIĆ, *Kapelica Nadbiskupskog dvora u Đakovu (poligonalni zaključak svetišta srednjovjekovne katedrale) – konzervatorski elaborat i projekt obnove*, 2022.

POVIJESNI PODACI

Najstariji spomen Đakova nalazimo u darovnici ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. izdanoj 20. srpnja 1244. godine. Njome kralj potvrđuje raniju darovnicu svoga brata hercega Kolomana, koji je 1239. godine bosanskom biskupu Ponsi darovao posjede Đakovo (*Dyaco*) i Brezna (*Bleзна*) u Vukovskoj županiji.¹⁴ Smatra se kako su nepovoljne vjerske prilike u Bosni i sve jače širenje krivovjersstva s vremenom nagnali bosanskog biskupa da sigurnije utočište potraži na svom novom posjedu sjeverno od Save. Dana 8. svibnja 1252. godine u Đakovu (*in uilla que vocatur Diaco*) je izdana biskupska isprava u kojoj se spominje da je biskup Ponsa zaprimio izaslanika trebinjskog biskupa, a susret se dogodio ispred kuće bosanskoga biskupa (*ante domum supradicti episcopi Bosgnensis*)¹⁵ što upućuje na to da sredinom 13. stoljeća bosanski biskup ili već boravi u Đakovu ili su stvoreni uvjeti za njegov trajniji boravak ondje. Pisani izvori nam ne donose podatke o točnom vremenu preseljenja sjedišta Bosanske biskupije u Đakovo, no većina autora smatra da su se do konca 13. stoljeća bosanski biskupi već bili trajno nastanili u njemu.¹⁶ Ipak, tek se od biskupa Grgura (1308.-1314.) uz ime bosanskog biskupa počinje koristiti i drugi pridjevnik: bosanski ili đakovački (*episcopus Bosnensis seu de Diaco*) ili bosanski i đakovački (*episcopus Bosnensis et de Diaco*).¹⁷ U nedostatku podrobnijih informacija teško je precizno utvrditi kada je započeta gradnja stare katedrale u Đakovu, no, na temelju tlocrtnog oblika njezine prve graditeljske faze te karakteristika pronađenih ulomaka arhitektonske plastike, smatra se da se to zbilo u vremenu oko 1300. godine.¹⁸ Iz razdoblja 14. i početka 15. stoljeća potječe nekolicina sačuvanih pisanih izvora koji donose samo spomen katedrale, bez ikakvih drugih podataka o njezinom izgledu. Najstariji očuvani spomen potječe iz vremena stolovanja biskupa Lovre Lorandija (1336.-1347.). Riječ je o buli koju je papa Klement VI. izdao 13. lipnja 1344. godine u Avignonu, a tiče se razrješavanja spora nastalog oko prava ubiranja desetine u Bosni između franjevaca i bosanskog biskupa Lovre, u kojoj se navodi kako bosanski biskup, tj. da od prikupljenih sredstava „gradi, ukrašava i oprema neophodnim potrepštinama katedralnu i ostale crkve na području svoje dijeceze“.¹⁹ Đakovačka katedrala nadalje se spominje u ispravi koju je dana 13. veljače 1355. godine bosanski

ban Tvrtko u prisustvu biskupa Peregrina i drugih svjedoka izdao dubrovačkom knezu Nikoli Barbadicu upravo pokraj nje (*in Dyaco prope ecclesiam catedralem*).²⁰ Koncem 1410. godine kralj Žigmund i kraljica Barbara skupa s pratnjom u Đakovu provode Božić i u katedrali prisustvuju svečanoj misi koju je osobno služio biskup Benedikt II. (1410.-1426.).²¹ Paralelno s izgradnjom biskupijskog kompleksa započinje i njegovo utvrđivanje, vjerojatno dovršeno do početka 15. stoljeća jer se u ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda Luksemburškog izdanoj 1. kolovoza 1406. godine Đakovo po prvi puta spominje kao tvrđava (*castrum Dyako*).²² Naredno razdoblje, u kojem ne nalazimo spomena katedrale, obilježeno je opetovanim upadima akindžija i brojnim pustošenjima koja su, uz druge krajeve, zadesila i okolicu Đakova. Kaptol je i dalje ostao u Đakovu i nastavio s javnim djelovanjem sve do 1525. godine. Nakon pogibije bosanskog biskupa Jurja II. od Paline u bitci na Mohačkom polju kanonici kaptola i preostali službenici biskupije trajno napuštaju Đakovo. Koncem srpnja ili početkom kolovoza 1536. godine Đakovo osvajaju snage Mehmed-bega, na čelu s Arnaud Mehmed (Memi-begom)²³ i njime vladaju sve do 1687. godine.²⁴

Srednjovjekovna katedrala je kraj osmanske okupacije Đakova dočekala u relativno dobrom stanju, o čemu svjedoči i slikovni prikaz Đakova iz 1697. godine.²⁵ Poznato je da su Osmanlije pretvarali crkve u džamije na više mjesta koja bi osvojili,²⁶ a to je mogao biti slučaj i s đakovačkom katedralom. Adaptacija katedrale u džamiju mogla je uslijediti odmah po zauzimanju Đakova jer se u turskom popisu stanovništva 1565. godine spominje da je u đakovačkoj utvrdi postojala „časna tvrđavska džamija“.²⁷ Pojedini izvori iz 1. polovine 17. stoljeća svjedoče o tome da je katedrala Sv. Petra u Đakovu bila pretvorena u džamiju.²⁸ Bosanski biskup Marijan Maravić u izvještaju iz 1658. godine govori o stanju svoje biskupije, navodeći pritom da je katedrala

14 SMIČIKLAS, TADIJA, 1906., 236-240; MAŽURAN, IVE, 1995., 107.

15 SMIČIKLAS, TADIJA, 1906., 494-495; MAŽURAN, IVE, 1995., 109.

16 I. Mažuran donosi podatak kako je za vrijeme stolovanja bosanskog biskupa Tome početkom 1293. godine Kaptol bosanske crkve preseljen iz Bosne u Đakovo, iako ne citira izvor iz kojega je preuzeo taj navod (MAŽURAN, IVE, 1995., 110).

17 MAŽURAN, IVE, 1995., 112.

18 Tome u prilog svjedoče i rezultati radiokarbonske analize ukopa koji pripadaju najstarijem horizontu ukopavanja unutar i oko katedrale (ukop u zidanoj grobnici u središnjem dijelu svetišta (cal AD 1270 - 1370) i ukop u prostoj zemlji uz vanjsko lice sjevernog zida broda (cal AD 1290-1390)).

19 SMIČIKLAS, TADIJA, 1913., 137-139; MAŽURAN, IVE, 1995., 115.

20 SMIČIKLAS, TADIJA, 1914., 269-270; MAŽURAN, IVE, 1995., 115.

21 MAŽURAN, IVE, 1995., 131.

22 IPOLYI, ARNOLD; NAGY, IMRE; VÉGHÉLY, DESZŐ, 1880., 435; MAŽURAN, IVE, 1995., 130. To potvrđuju i rezultati konzervatorskih istraživanja prema kojima se prva graditeljska faza očuvane zapadne zidine datira na prijelaz 14. u 15. stoljeće (MKM – KO OS, TONE PAPIĆ, 2012., 39).

23 MAŽURAN, IVE, 1995., 133-152.

24 BÖSENDORFER, JOSIP, 1910., 338.

25 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 158, Slika 3. Prikaz je izradio austrijski topograf Nicholas Sparr de Bensdorf. Izvornik se čuva u Ratnom arhivu u Beču.

26 KARAČ, ZLATKO; ŽUNIĆ, ALEN, 2018., 51; Na primjer, današnja Fethija – džamija u Bihaću brod je bivše franjevačke crkve (HORVAT, ZORISLAV, 2006b., 67, 91).

27 PAPIĆ, TONE; VALENCIĆ, BOŽICA, 1990., 70; SINOBAD, MARKO; ŠUNJIĆ, MAJA, 2022., 18.

28 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 156; SINOBAD, MARKO; ŠUNJIĆ, MAJA, 2022., 18.

2 Katastarski snimak biskupijskog kompleksa u Đakovu iz 1863. godine (<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=2049048.4683341472%2C5669868.127594178%2C2049955.5608807504%2C5670191.193471539> (8. rujna 2023.))

Cadastral map of the diocesan complex in Đakovo from 1863 (<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=2049048.4683341472%2C5669868.127594178%2C2049955.5608807504%2C5670191.193471539> (08 September 2023))

već odavno „oskvrnuta“ (*profanata*),²⁹ tj. da su ju oskvrnuli Osmanlije, no pojam *profanata* odveć je nejasan i općenit da bi se iz njega moglo nešto više reći o stvarnom stanju katedrale u tom vremenu i da li je ona tada još uvijek služila kao džamija.

Izveštaji svećenika s početka 18. stoljeća navode kako je katedrala dosta urušena i bez krova, ali da se može popraviti.³⁰ U narednom razdoblju, uslijed stabilizacije političkih prilika u Slavoniji, započinje i obnova srednjovjekovnoga biskupijskog kompleksa i katedrale, čiji su ostaci većim dijelom poslužili za formiranje nove barokne katedrale. Prema pisanim izvorima, biskup Juraj Patačić (1703.-1716.) je dao obnoviti staro svetište katedrale na način da je ono preoblikovano u manju katedralu.³¹ Patačićev nasljednik, biskup Petar Bakić (1716.-1749.) nastavio je s obnovom arhitektonskog sklopa srednjovjekovne katedrale na prostoru njezinog broda te je po završetku radova katedralu opremio novim crkvenim inventarom.³² Značajan doprinos baroknoj obnovi i posebice unutrašnjem uređenju katedrale dao je i biskup Josip Čolnić (1751.-1773.).³³

Slikovne prikaze tadašnjeg vanjskog izgleda stare katedrale i biskupskog dvora nalazimo na zaglavlju cehovskog

lista s kraja 18. ili početka 19. stoljeća³⁴ i karti biskupije iz 1826. godine.³⁵ Osobito je dragocjen katastarski snimak biskupijskog kompleksa iz 1863. godine,³⁶ na kojem su ucrtni pozicija i tlocrt stare katedrale (sl. 2). Za potrebe izgradnje nove katedrale, koja je otpočeta 1866. i završena 1882. godine, uklanjaju se dijelovi zidina i kula na sjevernoj strani biskupijskog kompleksa te pojedini dijelovi stare katedrale.³⁷ U rujnu 1880. godine katedrala je zatvorena zbog prijetnje od urušavanja kora. S obzirom da više nije mogla biti vraćena u funkciju, koncem iste godine biskup J. J. Strossmayer donosi odluku o njezinom rušenju i prodaji građevnog materijala, od koje su namaknuta dodatna sredstva za izgradnju nove katedrale.³⁸

ANALIZA ARHITEKTONSKOG SKLOPA SREDNJOVJEKOVNE KATEDRALE

Položaj stare đakovačke katedrale je, možemo reći na temelju prethodno spomenutog katastarskog snimka iz 1863. godine, bio točno određen i prije početka arheoloških iskopavanja. Ostaci katedrale, orijentirane u smjeru istok - zapad, javljaju se na svega 20-25 cm ispod današnje hodne površine dvorišta Nadbiskupskog dvora. Arheološkim iskopavanjima provedenim 2018.-2019. godine određena je ukupna dužina srednjovjekovne katedrale od 47,50 m,

29 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 157; SINOBAD, MARKO; ŠUNJIĆ, MAJA, 2022., 18.

30 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 160.

31 Isto, 161.

32 Isto, 162.

33 SRAKIĆ, MARIN, 1991., 41-42, 44; DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 163.

34 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 165, Slika 7.

35 Isto, 164, Slika 6. Jedan primjerak karte čuva se u Spomen muzeju biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu.

36 Isto, 166, Slika 8.

37 Isto, 166 i 167.

38 Isto, 167-168.

3 Fotogrametrijski snimak ostataka stare katedrale Sv. Petra u Đakovu, arheološka iskopavanja 2018. – 2019. i 2022. godine (izradio: M. Mađerić, 2022.)
Photogrammetric survey of the remains of the old Cathedral of St. Peter in Đakovo, archaeological excavations conducted in 2018–2019 and 2022 (prepared by: M. Mađerić, 2022)

ne računajući kontrafore na svetištu (sl. 3).³⁹ Katedrala je imala vrlo izduljeni brod unutrašnjih dimenzija 22,4 x 9,4 m. Na zapadnom pročelju nalazio se rizalitno istaknuti zvonik s dimenzijama unutrašnjeg prostora 4 x 4 m. Svetište katedrale, ukupne unutrašnje dužine 16,6 m, sastoji se od šireg pravokutnog dijela na zapadnoj (unutrašnje širine 7,35 m) i užeg poligonalnog zaključka na istočnoj strani.⁴⁰

U istočnom dijelu broda i zapadnom dijelu svetišta katedrale tijekom arheoloških iskopavanja otkrivena su dva srednjovjekovna poda. Stariji pod (Av=109,07 m n. v.) načinjen je od priklesanih komada lomljenog kamena različite veličine, a spojevi između kamena ispunjeni su s ulomljenim komadima opeke. Pod je bio presvučen tankim slojem vapnenog morta kojim su zapunjene i fuge između kamena. Mlađi pod (Av = 109,20 m n. v.) izrađen je od kamenih ploča različite veličine te cjelovitih i prelomljenih rimskih opeka. Unutar svetišta od ovog poda ostala je očuvana samo

posteljica od lomljene opeke zalivene vapnenim mortom na kojem su ostali očuvani otisci opločnika u negativu.

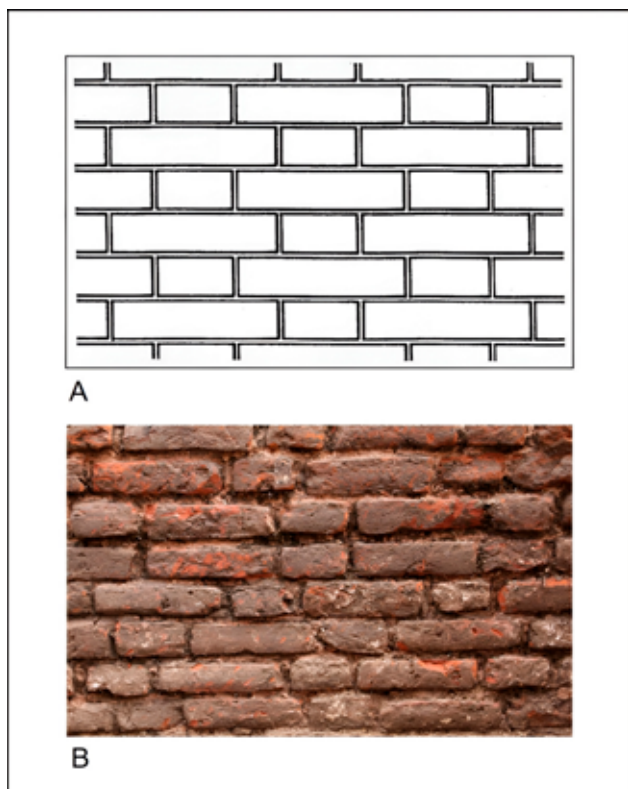
Debljina zidova broda katedrale relativno je mala: južni zid 105 cm, zapadni zid 106 cm i sjeverni zid 107 cm. Sjeverni zid zvonika debljine je 126 cm, a južni 120 cm. Sjeverni zid pravokutnog dijela svetišta je nešto tanji (96 cm), a južni deblji (100 cm). Debljina zidova poligonalnog dijela svetišta je svega 82 cm. Srednjovjekovna katedrala zidana je opekama, a način izvedbe lica zida bio je *uzdužnjak* – *vežnjak* – *uzdužnjak* (sl. 4 a i b), iako se zidari toga nisu uvijek uredno držali. Formatu opeka⁴¹ su sljedeći:

- pravokutni dio svetišta 26 x 13 x 6,5 - 28 x 14 x 7 cm
- kosi kontrafor starijeg dijela svetišta (temelj)
27,5 x 14,5 x 6-6,5 cm
- kosi kontrafor (iznad sokla) 25,5 x 13,5 x 6,5-6 cm
- zid broda 26 x 13 x 6,5 - 28 x 14 x 7 cm
- zvonik 27 x 12 x 7 cm
- rimske opeke, uporabljene za popločavanje poda
44 x 30-31 x 6 cm

39 Arhitektonski snimak ostataka katedrale načinio je Konzervatorski projektni atelje iz Osijeka (TOKIĆ, MARKO, 2019.). Dr. sc. Z. Horvat koristio je predmetni snimak pri ranijim analizama katedrale (HORVAT, ZORISLAV, 2022b.), kao i za potrebe izrade ovoga članka.

40 Točne dimenzije unutrašnjeg dijela ovog sklopa nije moguće utvrditi radi kasnijih baroknih pregradnji.

41 Opeke su izmjerene prilikom arheoloških iskopavanja 2018.-2019. godine i ovdje su njihovi formati dani kao zaokružene veličine.

4 Gotički način zidanja opekama: a. Shematski prikaz izgleda lica zida (crtež: Z. Horvat, 2022.); b. Đakovo, detalj sjevernog zida broda – donji dio (foto: D. Podunavac, 2018.)

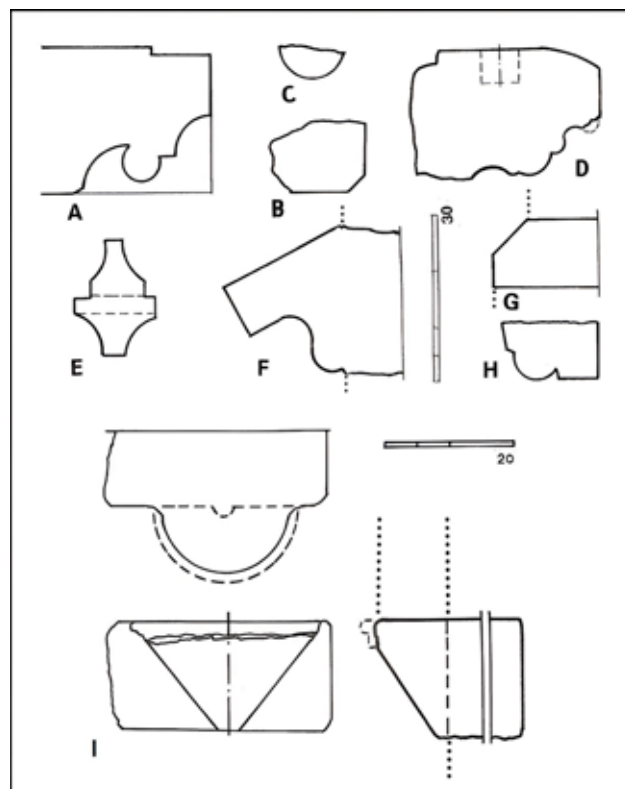
Gothic brickwork: a. Schematic representation of the wall face (drawing: Z. Horvat, 2022); b. Đakovo, detail of the north wall of the nave—lower section (photo: D. Podunavac, 2018)

Približni omjer stranica opeka $1 : 2 : 4 = 6,5 : 13-14 : 27-28$ cm odgovara starijim srednjovjekovnim razdobljima.⁴² Uporaba profilne opeke danas nije na građevini vidljiva, ali među arheološkim nalazima ima nekoliko takvih profilnih opeka, pronađenih u slojevima urušavanja na unutrašnjem dijelu zvonika.⁴³ Brojnijoj skupini nalaza srednjovjekovne arhitektonske plastike pripada ona načinjena od različitih vrsta kamena (sl. 5). Radi se o ulomcima portala, svodnih rebara, vijenaca i sokla (vjerojatno kontrafora), zatim konzola, dijelova prozorskih kružišta, otklesanih dijelova nekih većih i složenijih profilacija (niša? sedilišta?) i drugo.⁴⁴ Dio pronađenih klesanih kamenih ulomaka bio je ponovno upotrijebljen kao spolij u novijoj, baroknoj gradnji.

42 HORVAT, ZORISLAV, 2003a., 148. Bilo je to nazočno i u nešto starijoj, romaničkoj arhitekturi, bitno je da su romaničke opeke najčešće manjeg formata: 5-6/10-11/20-22 cm, što je moglo biti još cistercitsko naslijeđe (HORVAT, ZORISLAV, 2003a., 146-148).

43 Do sada se sa sigurnošću mogu navesti slijedeći objekti na kojima je primijenjena profilna opeka. To su crkve u Gorjanima, Lipovcu, Crkvarima kod Orahovice, Šaregradu, Tomašu kod Bjelovara i Čazmi.

44 HORVAT, ZORISLAV, 2022a.

5 Neke profilacije srednjovjekovne kamene arhitektonske plastike iz Đakova: a. Dovratnik gotičkog portala na zapadnom dijelu sjevernog zida broda; b. Ulomak dovratnika (?); c. Ulomak torusa portala (?); d. Ulomak kasnogotičkog portala; e. Dio vertikalnog šprjka sakralnog prozora; f. Ulomak vijenca kontrafora; g. Ulomak sokla kontrafora; h. Dio neke veće profilacije; i. Konzola nepoznate namjene – službe ili skulpture? (crtež: Z. Horvat, 2023.)

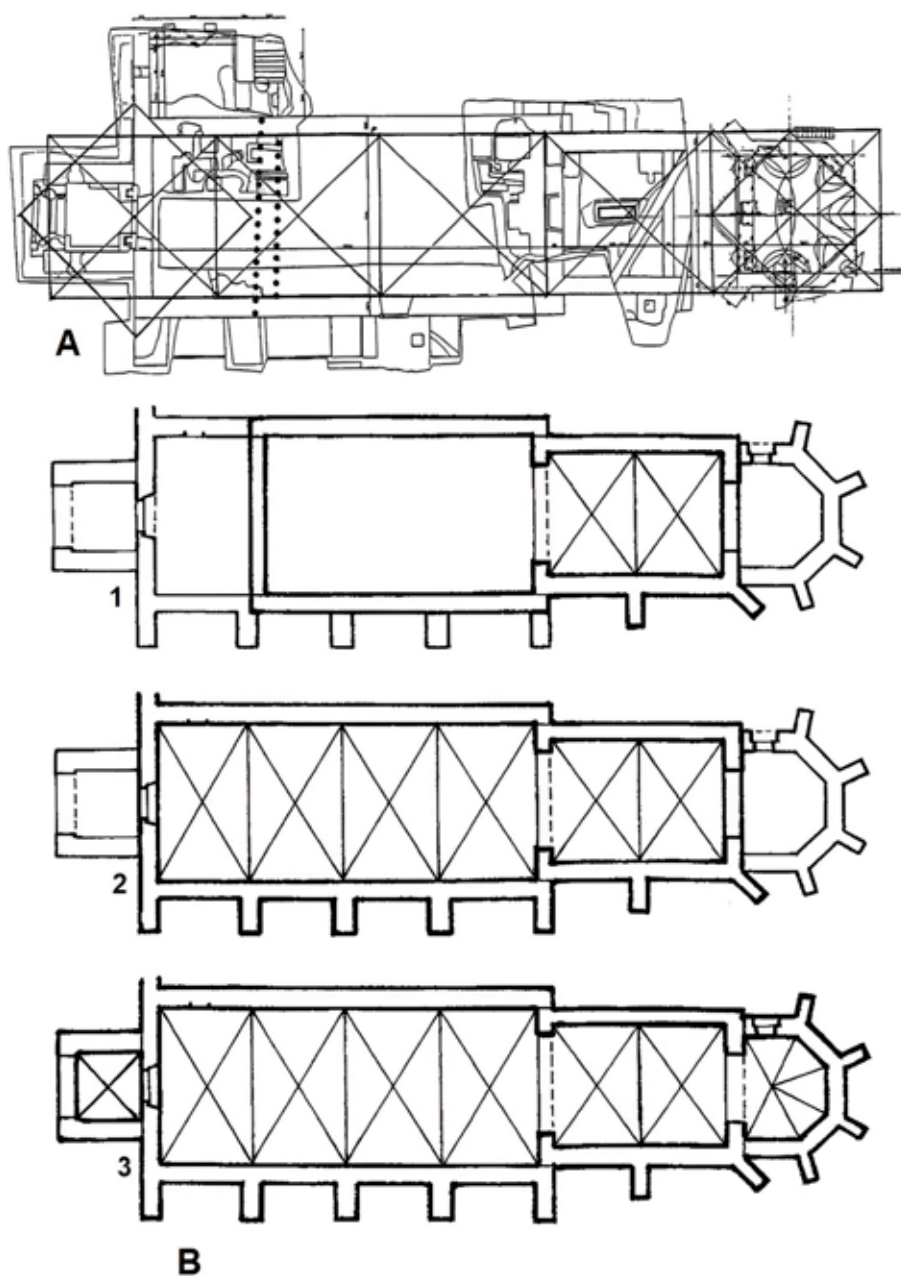
Some moldings of medieval stone architectural sculptures from Đakovo: a. Doorframe of the Gothic portal on the western section of the north wall of the nave; b. Doorframe fragment (?); c. Fragment of the portal torus (?); d. Fragment of the late Gothic portal; e. Section of the vertical glazing bar of a sacral window; f. Fragment of the buttress cornice; g. Fragment of the buttress socle; h. Section of a larger molding; i. Console of unknown purpose—liturgical function or sculpture? (drawing: Z. Horvat, 2023)

PRETPOSTAVLJENI SLIJED IZGRADNJE SREDNJOVJEKOVNE KATEDRALE

Temeljem analiza tlocrta utvrđeno je više faza gradnje srednjovjekovne đakovačke katedrale, od kojih je svaka imala svoju kvadrangulaciju. Konačni tlocrt katedrale bio je određen geometrijskom shemom kvadrangulacije, s ukupno pet kvadrata, veličine stranica 4 hvata i 5 stopa (sl. 6 a).

Rezultati arheoloških iskopavanja ukazuju na to da je u vremenu oko 1300. godine bila izgrađena jednobrodna crkva s izduženim pravokutnim svetištem (sl. 6 b1), ukupne vanjske dužine od 28,90 m, s unutrašnjom dužinom broda 15,20 m i svetišta 10,20 m. Sličan tlocrt nalazimo na augustinskoj crkvi u Križevcima, građenoj tijekom 2. polovine 13. stoljeća.⁴⁵

45 HORVAT, ZORISLAV, 2013., 26, Sl. 15.

6 a. Tlocrt stare đakovačke katedrale nakon arheoloških istraživanja s ucrtanom kvadrangulacijom zadnje srednjovjekovne faze gradnje; b. Prikaz faza gradnje tijekom srednjeg vijeka: 1. Prva faza - jednobrodna crkva s izduženim pravokutnim svetištem, oko 1300. godine; 2. Druga faza - dogradnja broda i presvođenje broda tijekom 15. stoljeća; 3. Treća faza - dogradnja zvonika i užeg poligonalnog zaključka svetišta, 2. polovina 15. – početak 16. stoljeća (crtež: Z. Horvat, 2023.)

a. Floor plan of the old cathedral in Đakovo after archaeological research, with the quadrangulation of the final medieval construction phase; b. Depiction of construction phases during the Middle Ages: 1. First phase—a single-nave church with an elongated rectangular sanctuary, around the year 1300; 2. Second phase—addition of a nave and its vaulting during the 15th century; 3. Third phase—addition of the bell tower and a narrower polygonal end of the sanctuary, second half of the 15th century or early 16th century (drawing: Z. Horvat, 2023)

Pronađeni ostaci dijagonalnog kontrafora vezani na jugoistočni ugao svetišta govore o postojanju svoda unutar ovoga prostora. Iako je kontrafor bio zidan opekama, sačuvani sokl mu je kameni i nešto je složenije profilacije (sl. 7 a i b1). Sličnu profilaciju sokla nalazimo na nekim gotičkim sakralnim objektima s kraja 13. i iz 14. stoljeća: franjevačkoj crkvi u Našicama (sl. 7 b2), župnoj crkvi u Dragotinu (sl. 7 b3), crkvi u Glogovici (sl. 7 b4)⁴⁶, ali i na pavlinskoj crkvi u Lepoglavi s početka 15. stoljeća.⁴⁷ Svodu svetišta mogao bi pripadati jedan pronađeni ulomak rebra s kruškolikim završetkom,

dosta oštećenim, ali se na temelju profilacije datira oko 1300. godine. Rebra slične profilacije nalazimo primjerice na svetištu franjevačke crkve u Našicama (usp. sl. 9).⁴⁸

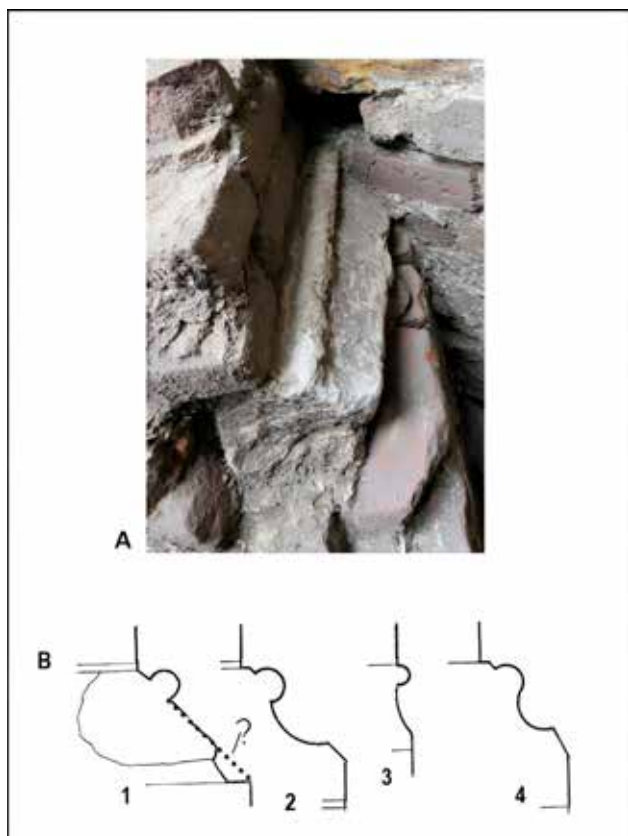
Potrebno je upozoriti kako je unutrašnji prostor svetišta srodne veličine kao biskupska kapela Sv. Stjepana uz zagrebačku katedralu. Ova je kapela izgrađena tijekom druge polovine 13. stoljeća te je mogla služiti kao biskupska kapela u doba obnove svetišta zagrebačke katedrale nakon provale Mongola.⁴⁹ Posebice je intrigantno da u kapeli Sv. Stjepana nalazimo polukapitel s dva aspisa prekrivenih vratova, baš kao i na polukapitelu iz Đakova

46 Za priložene snimke profilacija soklova iz Našica, Dragotina i Glogovice prema kojima su izrađeni crteži zahvaljujemo se kolegi R. Ivanušcu iz Konzervatorskog odjela u Slavonskom Brodu.

47 HORVAT, ZORISLAV, 1992., 92, Sl. 91, l.

48 IVANUŠEC, RATKO, 2010., 49, Sl. 42.

49 DEANOVIĆ, ANA; ČORAK, ŽELJKA; GATTIN, NENAD, 1988., 245; HORVAT, ZORISLAV, 2006a., 25-26.

7 a. Đakovo – nalaz dijagonalnog kontrafora na jugoistočnom uglu pravokutnog dijela svetišta s tragovima kamenog sokla (foto: D. Ivanušec, 2022.); b. Profilacije nekih soklova: 1. Đakovo, ostatak kamenog sokla na dijagonalno postavljenom kontraforu; 2. Sokl na franjevačkoj crkvi u Našicama; 3. Sokl na župnoj crkvi u Dragotinu; 4. sokl na kapeli Sv. Stjepana u Glogovici (crtež: Z. Horvat, 2023.)

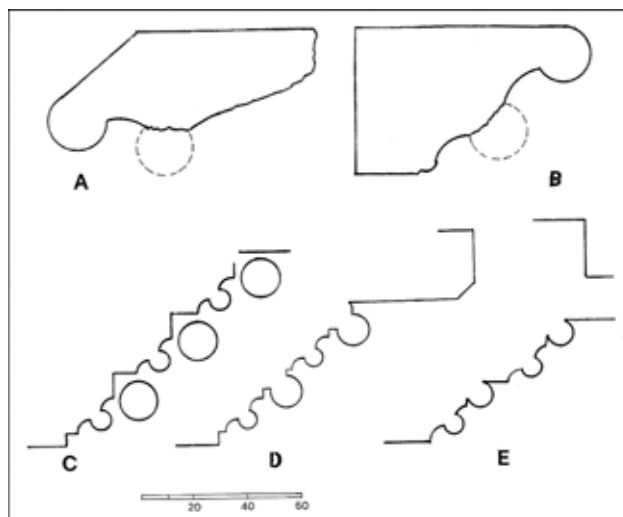
a. Đakovo—discovery of a diagonal buttress on the southeast corner of the rectangular section of the sanctuary, with traces of a stone socle (photo: D. Ivanušec, 2022); b. Moldings of several socles: 1. Đakovo, remains of a stone socle on a diagonally placed buttress; 2. Socle from the Franciscan church in Našice; 3. Socle from the parish church in Dragotin; 4. Socle from St. Stephen's Chapel in Glogovica (drawing: Z. Horvat, 2023)

kojeg je biskup Strossmayer poklonio Narodnom muzeju u Zagrebu.⁵⁰ Premda među njima postoji razlika u „rukopisu“ majstora koji su kapitele klesali, tema s aspisima je vrlo zanimljiva.⁵¹ Prema srednjovjekovnom bestijariju, aspisi simboliziraju grešnike koji priklanjaju jedno uho uz zemlju, a drugo začepuju vrhom svog repa, ne želeći slušati „glasove života“.⁵² Nepoznato je, međutim, iz kojeg objekta potječe đakovački polukapitel. Svojom temom i

50 Na povezanost između ovih dvaju polukapitela prvi je upozorio G. Szabo (SZABO, GJURO, 1929., 70).

51 DEANOVIĆ, ANA; ČORAK, ŽELJKA; GATTIN, NENAD, 1988., 31. Temu apsisa nalazimo i na zaglavnom kamenu svoda kapele Sv. Ladislava u zagrebačkoj katedrali (DEANOVIĆ, ANA; ČORAK, ŽELJKA; GATTIN, NENAD, 1988., 28-29).

52 DEANOVIĆ, ANA, 1960., 79: napomena 25, 81: napomena 26. Utjecaji su kod zagrebačkog polukapitela sa zapada, a kod đakovačkog se najvjerojatnije radi o bizantskom utjecaju.

8 a, b. Đakovo – ulomci romaničko-ranogotičkog portala; c. Topusko, cistercijska crkva – profilacija zapadnog (glavnog) portala; d. Topusko, cistercijska crkva – profilacija sjevernog (bočnog) portala; e. Medvedgrad, gradska kapela – profilacija nadvoja zapadnog portala (crtež: Z. Horvat, 2023.)

a, b. Đakovo—fragments of a Romanesque-early Gothic portal; c. Topusko, Cistercian church—molding of the western (main) portal; d. Topusko, Cistercian church—molding of the northern (side) portal; e. Medvedgrad, town chapel—molding of the lintel of the western portal (drawing: Z. Horvat, 2023)

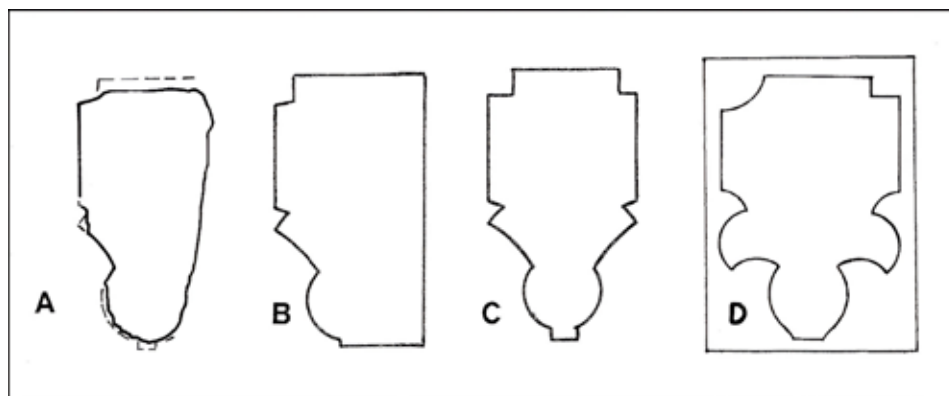
oblikovanjem vjerojatno je nastao tijekom 13. stoljeća.⁵³ Gore je abak kapitela završavao poligonalno oblikovanim vijencem, a približno je u sredini gornje plohe abaka bila izdubljena rupa promjera 7,5 cm i dubine 22 cm. Sam je polukapitel prilično oštećen, bilo od atmosferilija, bilo da je već bio izrađen dosta grubo. Oblik polukapitela mogao bi upućivati da je njegovo mjesto moglo biti u prostoru svodenom s bar dva svodna polja, a sudeći po bočnim stranicama, bio je ugrađen u ravan zid, dakle u sredini, a ne u kut prostora kojega je trebalo presvoditi. Polukapitel je pripadao prilično jakom polustupu, promjera 32 cm, koji bi odgovarao većoj visini prostora i većem rasponu, kakvog ima i unutrašnji prostor pravokutnog svetišta.

Ovoj crkvi mogli bi pripadati i pronađeni dijelovi portala romaničko-ranogotičkih stilskih značajki (sl. 8 a i b). Slične profilacije portala javljaju se na više sakralnih objekata iz kraja 13. i prve polovine 14. stoljeća koji pokazuju odlike prijelaznog, kasnoromaničko-ranogotičkog stila: cistercijskoj crkvi u Topuskom (sl. 8 c i d), kapeli na Medvedgradu (sl. 8 e), župnoj crkvi u Dragotinu, možda i južni portal crkve Sv. Duha u Hrastovici.⁵⁴

Do nastavka gradnje srednjovjekovne katedrale dolazi, po svemu sudeći, tijekom 15. stoljeća, kada je nadograđen

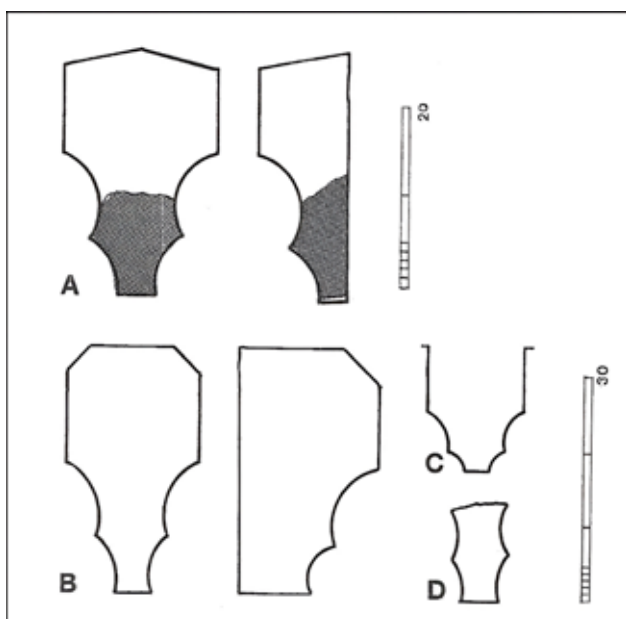
53 DEANOVIĆ, ANA, 1995., 74-76; DEANOVIĆ, ANA; ČORAK, ŽELJKA; GATTIN, NENAD, 1988., 28-29; HORVAT, ANĐELA, 1979., 175-176; GOSS, VLADIMIR P., 2007., 94.

54 HORVAT, ZORISLAV, 1992., 131, Sl. 134, c.

9 a, b, c. Đakovo – ulomak svodnog rebra kruškolike profilacije i rekonstrukcija ulomka kao polurebra i potpunog rebra; d. Našice – ulomak svodnog rebra s kruškolikom profilacijom i bočnim zaliscima (crtež: Z. Horvat 2023.)

a, b, c. Đakovo – fragment of a vault rib with pear-shaped molding and the reconstruction of said fragment as half- and full rib; d. Našice – fragment of a vault rib with flaps on each side (drawing by: Z. Horvat 2023)

10 a. Đakovo – ulomci svodnog rebra i polurebra s dvije užljebine s pokušajem rekonstrukcije; b. Svodno rebro i polurebro iz franjevačke crkve u Kloštar Ivaniću; c. Svodno rebro sa župne crkve u Markuševcu kod Zagreba; d. Ulomak svodnog rebra iz župne crkve u Sotinu (crtež: Z. Horvat, 2023.)

a. Đakovo – fragments of a vault rib and semi-rib with two grooves, with an attempt at reconstruction; b. Vault rib and semi-rib from the Franciscan church in Kloštar Ivanić; c. Vault rib from the parish church in Markuševac near Zagreb; d. Fragment of a vault rib from the parish church in Sotin (drawing: Z. Horvat, 2023)

i produžen brod crkve (usp. sl. 6 b2). Tom je prigodom, sudeći po dodanim kontraforima i njihovom rasporedu, presvođen i stariji i noviji dio broda. Ovo produženje broda moglo je uslijediti sredinom 15. stoljeća, kad je Nikola II. Iločki postao kralj Bosne. Možemo se zapitati je li do njega došlo zbog dodavanja empure uz novo zapadno pročelje za Nikolu II. Iločkog? Tih je godina đakovački biskup bio Benedikt III. (1468.-1480.). Analiza tlocrta kvadrangulacijom pokazuje jedinstvenost tlocrta, uključujući i zvonik pred zapadnim pročeljem te dodavanje poligonalnog zaključka svetištu. Produljenje broda moglo je trajati nešto vremena i nakon smrti Nikole II. Iločkog, tim više što je ondašnji biskup Benedikt III. djelovao dulje vremena.

Uz južni je zid broda bilo prizidano pet kontrafora, što govori o gotičkom načinu svođenja crkvenih prostora, a nađeni oblici profilacija ulomaka vijenaca kontrafora, koje su snimili Vanda i Zlatko Karač, odgovaraju 15. stoljeću. Tijekom arheoloških iskopavanja nije se došlo do donjeg dijela kontrafora, što bi moglo pomoći točnijem određenju kontrafora i svođenja, međutim položaj kontrafora odgovara svođenju cijelog prostora broda, uključivo dodavanju novoga zapadnog pročelja. Nađeni ulomci svodnih rebara s dvije užljebine (sl. 10 a) odgovaraju nastanku tijekom druge polovine 15. do početka 16. stoljeća, a uočeni su i na više sakralnih objekata u nas: franjevačkim crkvama u Kloštar Ivaniću (sl. 10 b)⁵⁵ i Voćinu,⁵⁶ župnim crkvama u Markuševcu kod Zagreba i u Sotinu⁵⁷ (sl. 10 c i d), kaptolskoj crkvi u Kaptolu kraj Požege⁵⁸ i drugdje. Važan je nalaz da su svodna rebra s dvije užljebine bila ličena vapnenim mlijekom, bijelom bojom, što je još jedan dokaz, da je brod bio presvođen, a ne samo započet.

Ovdje valja spomenuti đakovačkog biskupa Luku Baratina (1490.-1493.) koji je nešto kasnije bio zagrebački biskup (1500.-1510.), neobično značajna djelovanja.⁵⁹ U njegovo je doba završeno presvođenje zagrebačke katedrale svodnim rebrima s profilacijom,⁶⁰ nalik ovoj đakovačkoj s dvije užljebine, a po njemu je osnovani franjevački samostan u Kloštar Ivaniću imao identičnu profilaciju svodnih rebara kao u brodu đakovačke katedrale.

Posebno je pitanje, kakav je mogao biti kasnogotički svod broda đakovačke katedrale, križni svod ili mrežasti (ili zvjezdasti) svod 2. polovine 15. stoljeća? Tek se po nekim malim pojedinostima, npr. ulomku pete rebara,

55 HORVAT, ZORISLAV, 1991., 46, Sl. 58, a i c.

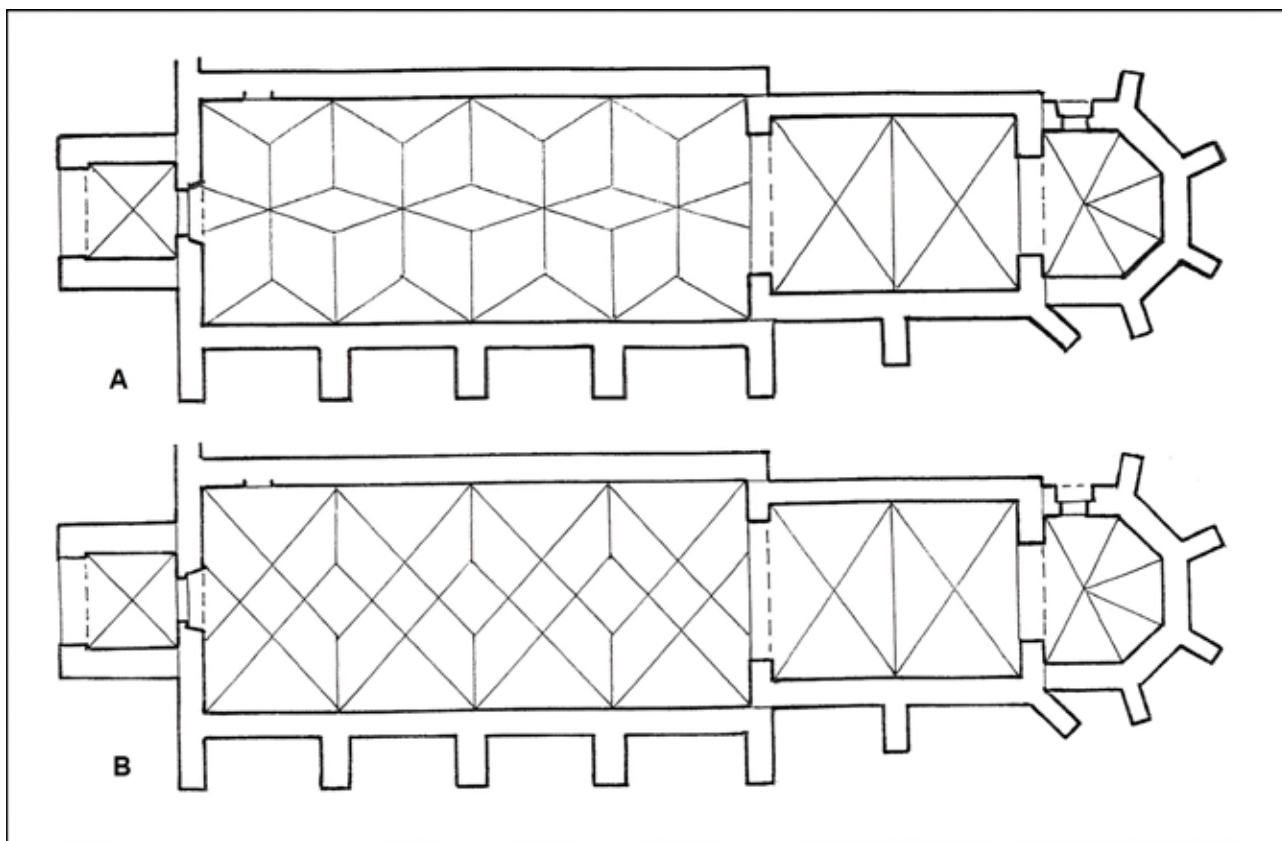
56 HORVAT, ZORISLAV, 1992., 86, Sl. 86, e.

57 HORVAT, ZORISLAV; ŠIMIČIĆ, ĐURO, 2005., 78, Sl. 45.

58 HORVAT, ZORISLAV, 1992., 88, Sl. 87, k.

59 HORVAT, ZORISLAV, 1980., 83, 87, 97-98; HORVAT, ZORISLAV, 1991., 43-46; HORVAT, ZORISLAV, 1992., 83, 87 i 88; HORVAT, ZORISLAV, 2009., 23.

60 HORVAT, ZORISLAV, 2009., 23, sl. 5.

11 Mogući izgled kasnogotičkog svoda u brodu stare đakovačke katedrale: a. zvjezdasti svod; b. mrežasti svod (crtež: Z. Horvat, 2023.)
Possible appearance of the late-Gothic vault in the nave of the old cathedral in Đakovo: a. star vault; b. net vault (drawing: Z. Horvat, 2023)

može naslućivati postojanje kakva složenijeg, mrežastog (ili zvjezdastog) svoda (sl. 11). Tijekom 2. polovine 15. stoljeća te oko 1500. godine u Slavoniji je izgrađeno više crkava i svođeno onda suvremenim mrežastim svodovima: franjevačka crkva u Voćinu, trobrodna crkva Sv. Petra u Iloku, kaptolska crkva u Kaptolu kraj Požege, a naposljetku, tu je i već spomenuto presvođenje svetišta zagrebačke katedrale.

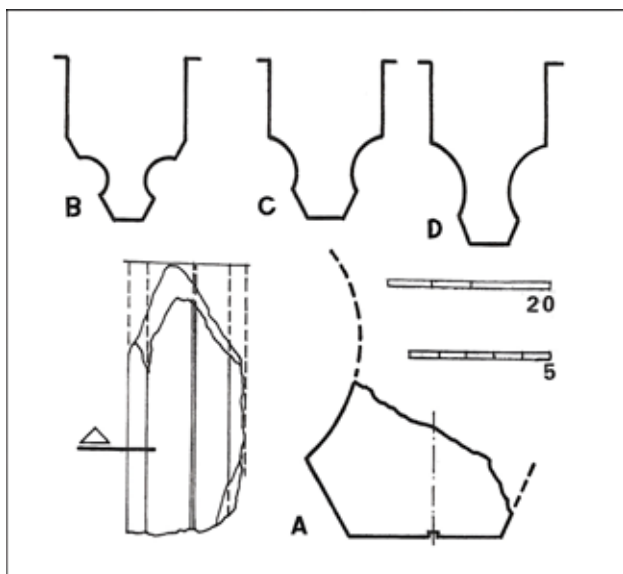
Najvjerojatnije tijekom 2. polovine 15. ili početkom 16. stoljeća srednjovjekovna katedrala dobiva svoj konačni volumen dogradnjom rizalitno istaknutog zvonika uz novo zapadno pročelje i s produžetkom svetišta kojem je na istočnoj strani pridodan uži poligonalni zaključak (sl. 6 b3). O mogućoj izgradnji zvonika tijekom 2. polovine 15. stoljeća svjedoče formati opeka te ulomci svodnih rebara s jednom užljebinom pronađeni na njegovom unutrašnjem prostoru (sl. 12 a). Takvu profilaciju svodnih rebara susrećemo na više sakralnih objekata kod nas izgrađenima tijekom 15. stoljeća: kapeli Sv. Ane u Gornoj Plemenščini (sl. 12 b), župnoj crkvi sv. Trojstva u Radoboju (sl. 12 c), kapeli Sv. Martina u Martinščini (sl. 12 d) i na drugim mjestima. O dogradnji poligonalnog zaključka svetišta (današnje kapele Nadbiskupskog dvora) svjedoče ostaci naknadno zaziđanog jednodijelnog prozora (monofore) koji se nalazi na

njegovom jugoistočnom zidu (sl. 13).⁶¹ S obzirom da je luk nadvoja ovog prozora polukružan, a ne šiljast, pretpostavlja se da je poligonalni zaključak svetišta mogao biti dograđen paralelno sa svođenjem broda katedrale, tijekom 2. polovine ili bliže kraju 15. stoljeća. Ovaj je prostor mogao biti svođen uobičajenim križnim svodom nošenim polustupovima, čiji su klesanci s otklesanim profilacijama nađeni u četiri ugla prostorije u prizemnoj zoni kapelice (sl. 14). Obijanjem pročeljne žbuke na zidovima kapelice utvrđeno je da je poligonalni zaključak svetišta izvana bio poduprt kontraforima koji su kasnije otklesani. Barokna obnova je ovaj prostor nešto povisila te ga opremila s tri etaže.

U pogledu tlocrtnog rješenja srednjovjekovne katedrale potrebno je upozoriti na formalnu srodnost s katedralom Sv. Jakova u Udbini,⁶² a riječ je o jednobrodnoj građevini s dugačkim svetištem koje je imalo poligonalno završenu i

61 Prozor je otkriven tijekom radova na obnovi Biskupskog dvora 1998. godine, prilikom čega je obijena sva vanjska žbuka na zidovima kapelice, kao i žbuka u unutrašnjem dijelu prostorije u njezinoj prizemnoj zoni (MKM – KO OS, MARKO TOKIĆ, 2022., 22-25).

62 Arheološka iskopavanja vodio je arheolog Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja Zadar. O tome više u: JURIĆ, RADOMIR, 2004., 2008. i 2011. Analizom katedrale u svom se radu o srednjovjekovnim katedralnim crkvama Krbavsko-modruške biskupije bavio i Z. Horvat (HORVAT, ZORISLAV, 2003b., 73-80, 84-87).

12 a. Đakovo – ulomci svodnih rebara s jednom užljebinom; b. Svodno rebro iz kapele Sv. Ane u Plemenšćini; c. Svodno rebro iz župne crkve Sv. Trojstva u Radoboju; d. Svodno rebro iz kapele Sv. Martina u Martinšćici (crtež: Z. Horvat, 2023.)

a. Đakovo—fragments of vault ribs with one groove; b. Vault rib from the chapel of St. Anne in Plemenšćina; c. Vault rib from the Parish Church of the Holy Trinity in Radoboj; d. Vault rib from St. Martin's Chapel in Martinšćina (drawing: Z. Horvat, 2023)

svođenu apsidu, dakle tip tlocrta kakav je imala i đakovačka katedrala (sl. 15).

BAROKNE OBNOVE SREDNJOVJEKOVNE KATEDRALE

U unutrašnjosti srednjovjekovne katedrale te uz njezino sjeverno i južno pročelje na nekoliko su pozicija otkriveni ostaci baroknih intervencija. Na spoju između broda i svetišta pronađen je poprečni zazor građen od prelomljenih opeka i lomljenog kamena, na čijem se središnjem dijelu nalaze potencijalni ostaci vratne niše portala (širi utor sa skošenom špaletom na južnoj strani /sl. 16, crvena oznaka/). Portal bi prema položaju odgovarao prvoj, manjoj baroknoj katedrali s početka 18. stoljeća, nastaloj obnovom svetišta srednjovjekovne katedrale u vrijeme stolovanja biskupa Jurja Patačića (1703.-1716.).⁶³

U sjeveroistočnom i jugoistočnom uglu broda otkriveni su ostaci opekama zidanih i dijagonalno postavljenih postamenata bočnih baroknih oltara, ispod i oko kojih se javlja popločenje od cjelovitih i prelomljenih pravokutnih opeka (sl. 16, plave oznake). Ostaci istovjetnog popločenja mjestimično su očuvani uz sjeverni zid svetišta (Av = 110,62 m n.v.) te uz sjeverni i južni zid broda u njegovom zapadnom dijelu (Av = 110,73 - 110,78 m n.v.).

Na nekoliko pozicija unutar svetišta i broda crkve otkriveni su ostaci još jednog baroknog poda načinjenog od

13 Ostaci kasnogotičke monofore na jugoistočnom zidu poligonalnog zaključka svetišta (foto: D. Podunavac, 2018.)

Remains of the late Gothic monofora on the southeast wall of the polygonal sanctuary end (photo: D. Podunavac, 2018)

kamenih ploča (Av=110,68 - 110,73 m n.v.). Prema pisanim izvorima, biskup Josip Čolnić (1751.-1773.) dao je zamijeniti staro popločenje od opeka novim podom od kamenih ploča.⁶⁴ Pored toga, opremio je katedralnu crkvu i s četiri nova oltara. Vrlo fragmentarno očuvani ostaci jednog od tih oltara pronađeni su u sjevernom dijelu svetišta (sl. 17).⁶⁵ Radi se o bogato dekoriranom baroknom oltaru izrađenom u tehnici štukomramora koji se, na temelju komparativnih analiza, datira u 2. polovinu 18. stoljeća (podudarnosti s oltarom Sv. Ilije u župnoj crkvi Sv. Ilije u Lipniku⁶⁶ i oltarom Sv. Izidora u župnoj crkvi Sv. Mihovila u Stražemanu,⁶⁷ oba iz 1760. godine).⁶⁸

64 Isto, 163.

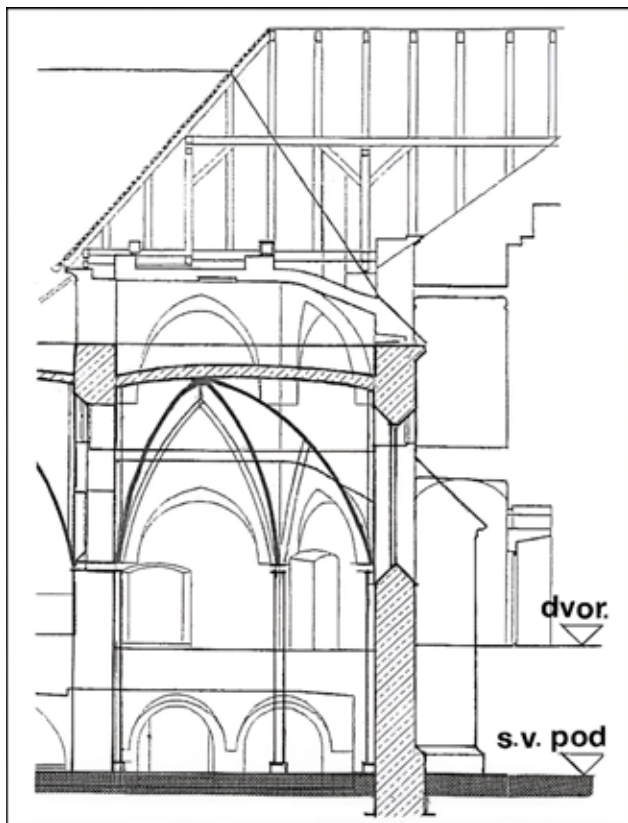
65 Tvrtka Vuksan d.o.o. napravila je primarno čišćenje i zaštitu ulomaka oltara te sortiranje i spajanje prepoznatljivih dijelova oltara (35-38%) (VUKSAN, JOSIP, 2020.; VUKSAN, JOSIP, 2021.).

66 ZAJEC, VLASTA, 2011., 180-181.

67 Isto, 182-184.

68 Na prostoru sjeverne Hrvatske poznato je svega deset primjeraka baroknih štukomramornih oltara. Zanimljivo je za istaknuti kako je za većinu njih naručitelj bio zagrebački biskup Franjo Thauszy (1751.-1769.) koji je bio Čolnićev prethodnik na biskupskoj stolici u Đakovu. Njegovom su preporukom mogli biti nabavljeni i štukomramorni oltari za đakovačku katedralu.

63 DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 161.

14 Mogući izgled kasnogotičkog svetišta stare đakovačke katedrale, presjek na podlozi današnjeg stanja biskupske kapelice (crtež: Z. Karač; rekonstrukcija: Z. Horvat, 2023.)

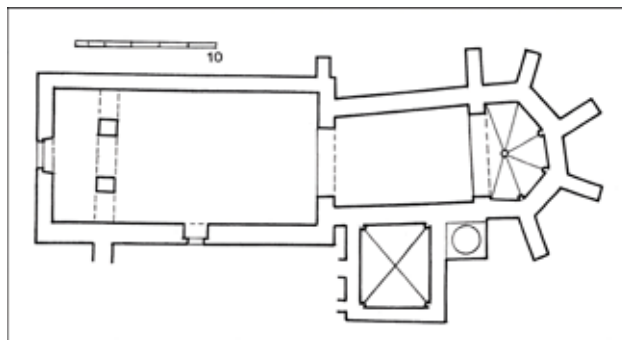
Possible appearance of the late Gothic sanctuary of the old cathedral in Đakovo, cross-section based on the current state of the bishop's chapel (drawing: Z. Karač; reconstruction: Z. Horvat, 2023)

U sjeverozapadnom uglu broda, na udaljenosti od 1,15 m istočno od zapadnog zida broda, nalaze se ostaci baroknog kora, čija se izgradnja vezuje uz djelovanje biskupa Petra Bakića (1716.-1749.).⁶⁹ Od kora su na ovom dijelu katedrale ostali sačuvani segment nosivog zida stubišta i kvadratični postament jednog od stubova (sl. 18, plave oznake). Obje strukture su zidane od opeka i na njima se mjestimično javlja sloj bjeličaste žbuke (debljine 2-3 cm), koji nalazimo i u gornjoj zoni očuvanih dijelova zidova broda i svetišta katedrale.

Uz sjeverni zid broda čitavom njegovom dužinom prostire se sklop od nekoliko podzemnih baroknih kripti. Povijesni izvori nam ne donose podatke o vremenu njihovog funkcioniranja, niti o tome tko je bio pokopan u njima.⁷⁰

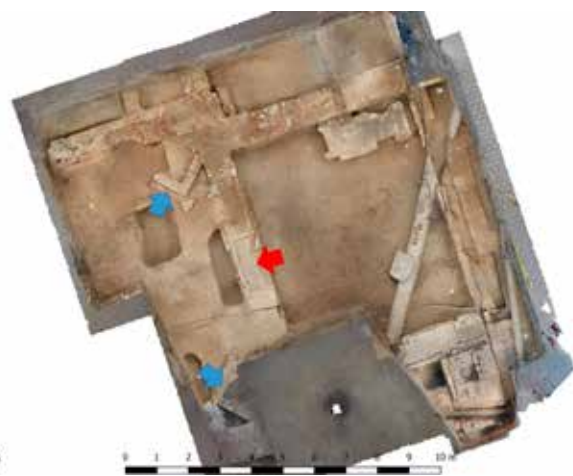
⁶⁹ SRAKIĆ, MARIN, 2017., 199.

⁷⁰ Pored ovoga sklopa kripti, postojale su još dvije barokne kripe. Jedna se nalazila ispod broda i prostirala se čitavom njegovom dužinom. Izgrađena je u vrijeme stolovanja biskupa Petra Bakića (SRAKIĆ, MARIN, 2017., 199), a u funkciji je bila od 1760. do 1809. godine i u nju je pored svjetovnih svećenika i kanonika bilo ukopano i nekoliko uglednijih đakovačana (CEPELIĆ, MILKO, 1910., 15-17). Ostaci ove kripe djelomično su otkriveni na tri pozicije prilikom arheoloških iskopavanja. Druga kripa nalazila se ispod biskupske kapelice i u njoj je bilo pokopano pet biskupa (počevši od Mateja Krtice /†1805./ do Josipa Kukovića /†1861./), čiji su posmrtni ostaci, zajedno s ostacima biskupa Josipa Čolnija (†1773.), 2. studenog 1882. godine preneseni i sahranjeni u kripti nove katedrale (CEPELIĆ, MILKO, 1910., 17).

15 Udbina, gotička katedrala Sv. Jakova – rekonstrukcija tlocrta prema rezultatima arheoloških iskopavanja (crtež: Z. Horvat, 2023.)

Udbina, Gothic Cathedral of St. James—floor plan reconstruction based on the results of archaeological excavations (drawing: Z. Horvat, 2023)

16 Istočni dio broda i svetište, fotogrametrijski snimak – ostaci vratne niše portala (crvena oznaka) i postamenata bočnih baroknih oltara (plave oznake) (izradio: M. Mađerić, 2018.)

Eastern part of the nave and sanctuary, photogrammetric survey—remains of the portal's door niche (red mark) and bases of side Baroque altars (blue marks) (prepared by: M. Mađerić, 2018)

Kripte su srušene 1866. godine prilikom kopanja temelja za novu katedralu, zajedno s prizemnom strukturom koja se nalazila nad njima,⁷¹ a koja je ucrtana na ranije navedenom katastarskom planu iz 1863. godine (vidi sl. 2).⁷² U cijelosti je istražena najzapadnija kripa, unutrašnjih dimenzija 5,7 x 5 m, u koju se pristupalo preko stubišta i ulaza na istočnoj strani (sl. 18, crvena oznaka). Kripa je bila presvođena bačvastim svodom i imala je tri vertikalna odzračnika (jedan na zapadnom i dva na sjevernom zidu). S obzirom da unutar nje nisu pronađeni pokojnici, pretpostavlja se da su prije početka rušenja ovoga sklopa oni bili izmješteni na drugu lokaciju.

Unutar zapadnog i južnog zida broda otkriveni su ostaci dvaju baroknih portala. Od zapadnog portala (sl. 19 a,

⁷¹ DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 165.

⁷² Ostaci poprečnih zidova navedene prizemne strukture otkriveni su tijekom arheoloških iskopavanja uz istočni završetak sjevernog zida katedrale.

17 Ulomci različitih dijelova arhitektonike štukomramornog baroknog oltara (foto: D. Podunavac, 2021.)

Fragments of different parts of the architectonics of the stucco marble Baroque altar (photo: D. Podunavac, 2021)

crvena oznaka i sl. 19 b) očuvane su višestruko profilirane kamene baze dovratnika i vratna niša širine 265 cm ($A_v=110,60$ m n.v.), dok su od južnog portala (sl. 19 a, plava oznaka i sl. 19 c) ostali sačuvani kameni prag i vratna niša širine 193 cm ($A_v=110,75$ m n.v.). Ispred oba portala javlja se popločenje od većih komada klesanaca oko kojih se nalazi dvorišno popločenje načinjeno od cjelovitih i prelomljenih pravokutnih opeka ($A_v=110,90$ m n.v.). Ulazni dio ispred južnog portala uokviren je većim šesterokutnim podnim opekama.

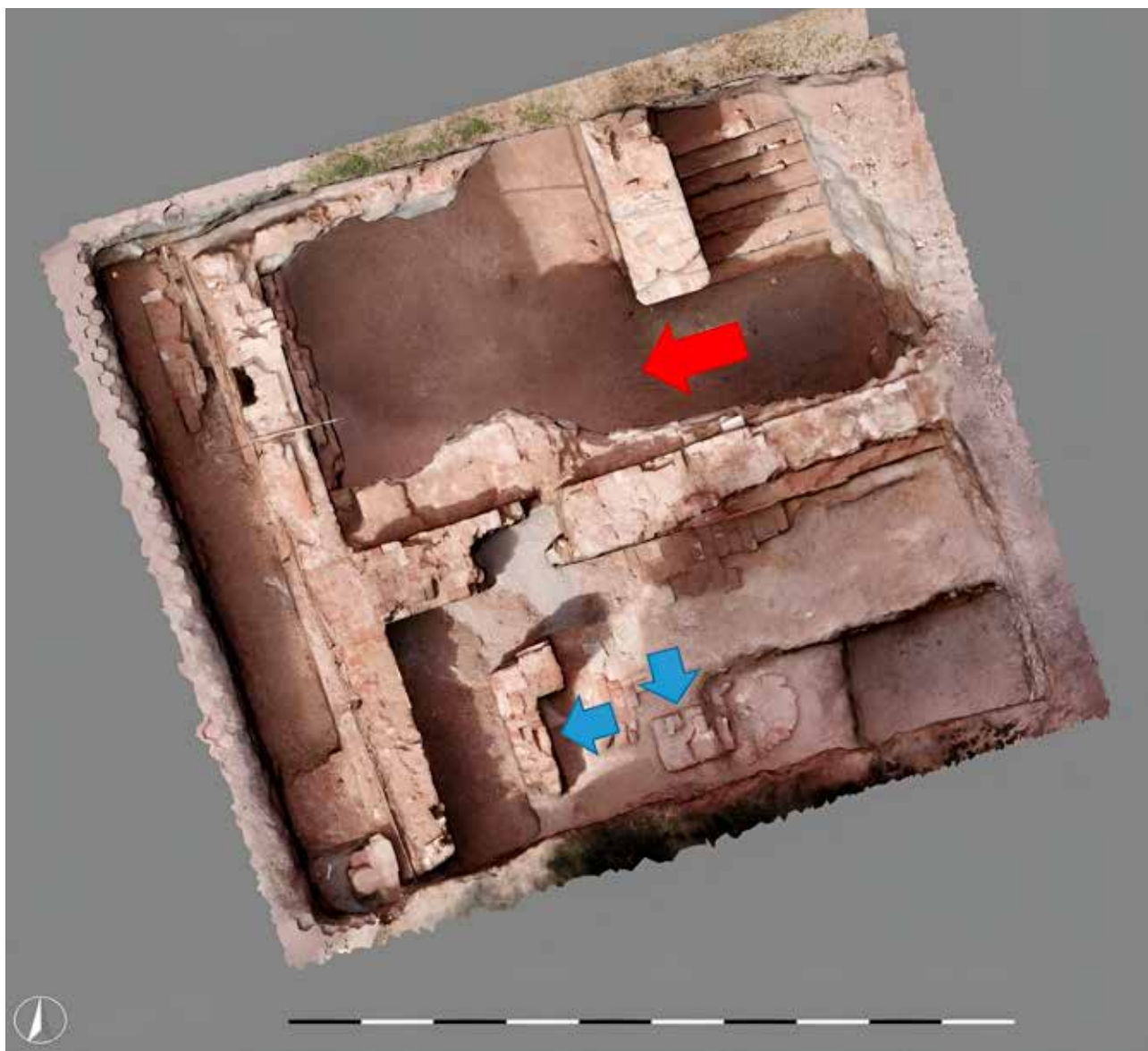
Uz južno pročelje crkve pronađeni su ostaci sedam masivnih kontrafora koje je koncem 18. stoljeća podigao biskup Matej Krtica (1773.-1805.) zbog destabilizacije perimetralnih zidova katedrale (sl. 19 a).⁷³ Kontrafori su, kao i prethodno spomenuti sklop podzemnih baroknih kripti, ucrtani na katastarskom planu iz 1863. godine (vidi sl. 2) i njihova pozicija na planu poklapa se sa situacijom na terenu. Za sedmi barokni kontrafor, koji se veže na jugoistočni

ugao biskupske kapele/pravokutnog dijela svetišta kasnogotičke katedrale, ustanovljeno je da je podignut nad ostacima gotičkog kontrafora, zbog čega se pretpostavlja da su i za preostalih šest baroknih kontrafora kao temelj mogli poslužiti stariji gotički kontrafori.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza građevnih ostataka stare đakovačke katedrale ukazuje na to da je oko 1300. godine prvo bio izgrađen jedan manji sakralni objekt (jednobrodna crkva s izduženim pravokutnim svetištem), koji je tijekom 15. stoljeća dogradnjom broda produžen prema zapadu. Brod katedrale, kao i svetište, vjerojatno su bili svođeni tek sredinom ili u 2. polovini 15. stoljeća. U Slavoniji toga doba podignut je priličan broj značajnih građevina, utvrda, crkava i samostana, poput monumentalnog palasa knezova Iločkih, samostana u Voćinu i Iloku, novog sjedišta požeškog kaptola u Kaptolu kraj Požege, crkve u Lipovcu, utvrde oko Iloka, Ružice, Erduta, Voćina, Osijeka, Broda i slično, a pojačan je i đakovački biskupski kaštel. Stoga ne treba čuditi kasnogotičko uređenje đakovačke katedrale – svođenje te dogradnja zvonika i produženje svetišta, koji su izvedeni

⁷³ DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 164-165. M. Tokić povezuje ovaj graditeljski zahvat uz sanaciju štete koju je prema pismu biskupa Čolnića iz 1758. godine prouzročio potres, prilikom čega je stradao svod katedrale (MKM – KO OS, MARKO TOKIĆ, 2022., 36.).

18 Sjeverozapadni dio broda i sjeverno pročelje, fotogrametrijski snimak – ostaci podzemne barokne kripe (crvena oznaka) i baroknog kora (plave oznake) (izradio: M. Mađerić, 2018.)

Northwest part of the nave and north facade, photogrammetric survey—remains of the underground Baroque crypt (red mark) and Baroque choir (blue marks) (prepared by: M. Mađerić, 2018)

tijekom druge polovine 15. do početka 16. stoljeća. Ovdje se valja dotaknuti vrlo važnog pitanja, prisutnog kod svake gradnje: tko je financirao završetak gradnje srednjovjekovne đakovačke katedrale? Radi se o razdoblju iza sredine 15. stoljeća, nakon turskog osvajanja Bosanskog kraljevstva, kada bosanska biskupija gubi veći dio svoje baze južno od Save. Tu smo sad kod činjenice da je Nikola II. Iločki, iako kralj Bosne samo sedam godina, gradeći svoju veliku rezidenciju u Iloku,⁷⁴ mogao sudjelovati i u gradnji đakovačke

.....
74 Nikola II. Iločki bio je dovoljno moćan i ambiciozan da si, kako to dolikuje jednom kralju, uredi rezidenciju u Iloku, koja podsjeća na prijestolnice Budim i Hradčani (HORVAT, ZORISLAV, 2002., 114). U svakom slučaju, Ilok je tijekom 2. polovine 15. stoljeća bio veliko gradilište i fortifikacijske i sakralne arhitekture pa su iste građevinske radionice mogle raditi i na svodaču đakovačke katedrale.

katedrale. Njegovoj je rezidenciji, da bi bila potpuna, nedostajala katedrala. Tek nešto kasnije, za njegovog nasljednika Lovre Iločkog, mogla je biti izgrađena trobrodna crkva Sv. Petra apostola unutar zidina rezidencije Iločkih. Znakovito je da je ta iločka crkva bila posvećena sv. Petru, baš kao i đakovačka katedrala.

U vrijeme osmanske okupacije unutar đakovačke utvrde postojala je „časna tvrđavska džamija“. S obzirom da je svetište srednjovjekovne katedrale oslobođenje Slavonije dočekalo u relativno dobrom stanju, pretpostavlja se da je upravo ono moglo biti preuređeno u džamiju. Na taj je način ostao očuvan barem jedan dio nekadašnje katedrale, koja je tijekom 18. stoljeća nizom graditeljskih zahvata preoblikovana i obnovljena u duhu baroka. Pojedini veći

19 Sjeverozapadni dio broda i sjeverno pročelje, fotogrametrijski snimak – ostaci podzemne barokne kripe (crvena oznaka) i baroknog kora (plave oznake) (izradio: M. Mađerić, 2018.)

Northwest part of the nave and north facade, photogrammetric survey—remains of the underground Baroque crypt (red mark) and Baroque choir (blue marks) (prepared by: M. Mađerić, 2018)

zahvati, poput prigradnje sklopa podzemnih kripti uz sjeverno pročelje broda, zacijelo su s vremenom doveli do narušavanja statike katedrale te je ona u konačnici, zbog nemogućnosti daljnjeg korištenja, srušena koncem 1880. godine. Zanimljiv je podatak da je biskup Strossmayer u uvjetima dražbe za rušenje katedrale zatražio da se nastali otpadni građevni materijal (šuta) iskoristi za zatrpavanje njezinih ostataka i niveliranje terena u dvorištu Biskupskog dvora te za nasipavanje cesta kod sjemeništa i vlastelinskih zgrada,⁷⁵ što je potvrđeno dosadašnjim arheološkim iskopavanjima provedenim unutar dvorišta i na Trgu biskupa J.

J. Strossmayera.⁷⁶ Također, jedan od glavnih uvjeta dražbe bio je da se kamen koji bi prilikom rušenja bio izvađen iz zidova, osobito onaj vrjedniji, ostavi biskupiji kao svjedok njezine srednjovjekovne povijesti. Ostaje nam nepoznato jesu li, pored uvodno spomenutih nalaza, prilikom rušenja katedrale pronađeni još neki značajniji komadi arhitektonске plastike i ako jesu, gdje su oni s vremenom završili.

Po završetku arheoloških iskopavanja, u suglasnosti s Đakovačko-osječkom nadbiskupijom, donesena je odluka da će otkriveni tlocrtni ostaci stare katedrale Sv. Petra biti parterno prezentirani u sklopu predstojećeg uređenja unutrašnjeg vrta Nadbiskupskog dvora.

⁷⁵ DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2008a., 168.

⁷⁶ BEDNJANEC, LINDA, 2011., 27; SINOBAD, MARKO; ŠUNJIĆ, MAJA, 2022., 110.

LITERATURA

- BEDNJANEC, LINDA, Đakovo – Trg J. J. Strossmayera, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 7/2010 (2011.), 25-27.
- BÖSENDORFER, JOSIP, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek, 1910.
- BRUNŠMID, JOSIP, Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 12, No. 1 (1912.), 129-176.
- BUTURAC, JOSIP; IVANDIJA, ANTUN, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973.
- CEPELIĆ, MILKO, *Djakovačka groblja, Đakovo*, 1910.
- DAMJANOVIĆ, DRAGAN, Srednjovjekovno-barokna đakovačka katedrala i njezina sudbina, *Radovi*, 40 (2008a.), 151-173.
- DAMJANOVIĆ, DRAGAN, Arhitekt Josip Vancaš i katedrala s biskupskim sklopom u Đakovu, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, Vol. 8, No. 1 (2008b.), 174-188.
- DEANOVIĆ, ANA, Srednjovjekovna arhitektonska plastika u Stjepanovoj kapeli na Kaptolu, *Iz starog i novog Zagreba*, 2 (1960.), 67-84.
- DEANOVIĆ, ANA, *Kapela Sv. Stjepana u Zagrebu*, Zagreb, 1995.
- DEANOVIĆ, ANA; ČORAK, ŽELJKA; GATTIN, NENAD, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, 1988.
- DUJMOVIĆ, DANKO; JUKIĆ, VJEKOSLAV, Počeci Bosanske biskupije, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 43, No. 1 (2010.), 127-133.
- GAŠIĆ, EMERICUS, *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis-Diacovensis et Sirmienses e fontibus historicis concinnatus curriculisque vitarum auctus*, Mursae (Osijek) 1944.
- GAŠIĆ, EMERIK, *Kratki povijesni pregled biskupije bosansko-đakovačke i srijemske*, preveo i priredio Stjepan Sršan, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000.
- GOSS, VLADIMIR P., *Stotinu kamenčića izgubljenog raja – Romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave*, (ur.) Vjekoslav Jukić, Tihana Puc, katalog izložbe, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2007.
- HORVAT, ANĐELA, Über die steinskulptur der Arpadenzeit in kontinental Kroatien, *Alba Regia*, XVII (1979.), 173-183.
- HORVAT, ANĐELA, Épitaph des Johannes de Zela aus Đakovo, *Építés-Építészettudomány*, XII. kötet, 1-4 szám (1980.), 53-59.
- HORVAT, ZORISLAV, Izgradnja lađe zagrebačke katedrale, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, Vol. 23, No. 1 (1980.), 67-98.
- HORVAT, ZORISLAV, Franjevačka crkva sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću u svjetlu srednjovjekovnoga načina projektiranja, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, Vol. 34, No. 1 (1991.), 43-54.
- HORVAT, ZORISLAV, *Katalog gotičkih profilacija*, Zagreb, 1992.
- HORVAT, ZORISLAV, Utvrde grada Iloka, u: *Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje – znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem*, Osijek – Ilok, 11. – 13. listopada 2000.: zbornik radova, (ur.) Tomislav Raukar, Zagreb – Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2002., 105-131.
- HORVAT, ZORISLAV, Opeke u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriji Hrvatske: znanstveni skup, Bjelovar, 25.-27. rujna 1996., *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 21 (2003a.), 145-162.
- HORVAT, ZORISLAV, *Srednjovjekovne katedralne crkve Kravsko-modruške biskupije*, Zagreb – Gospić, 2003b.
- HORVAT, ZORISLAV; ŠIMIČIĆ, ĐURO, Sotin – obnova župne crkve Blažene Djevice Marije Pomoćnice, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 28/2004 (2005.), 55-90.
- HORVAT, ZORISLAV, Kapela Sv. Stjepana Prvomučenika u nadbiskupskom dvoru, *Naša katedrala*, 10 (2006a.), 20-26.
- HORVAT, ZORISLAV, Crkva Sv. Antuna u Bihaću – današnja Fethija džamija, u: *Tkivo kulture. Zbornik u čast Franje Emanuela Hoška*, (ur.) Nela Veronika Gašpar, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006b., 67-97.
- HORVAT, ZORISLAV, Katedrale u zidinama, *Naša katedrala*, 12 (2008.), 19-26.
- HORVAT, ZORISLAV, Ulomak rebra svoda iz katedrale, *Naša katedrala*, 13 (2009.), 22-24.
- HORVAT, ZORISLAV, Novi pogled na križevačku augustinsku crkvu u srednjem vijeku, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, Vol. XV, No. 1 (2013.), 18-30.
- HORVAT, ZORISLAV, Đakovo – stara katedrala – Snimka arhitektonske plastike, Vrbovec, siječanj 2022a.
- HORVAT, ZORISLAV, Đakovo – stara katedrala – Analiza tlocrta, Vrbovec, listopad 2022b.
- IPOLYI, ARNOLD; NAGY, IMRE; VÉGHELY, DESZÖ, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, VII (1880.).
- IVANUŠEC, RATKO, *Franjevačka crkva Sv. Antuna Padovanskog sa samostanom u Našicama – konzervatorsko istraživanje i obnova*, Našice, 2010.
- JURIĆ, RADOMIR, Arheološka istraživanja na Udbini (1996-2003), u: *Prošlost obvezuje – povijesni korijeni Gospičko – senjske biskupije* (Zbornik biskupa Mile Bogovića),

- (ur.) Franjo Emanuel Hoško, Rijeka: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Teologija u Rijeci, 2004., 119-133.
- JURIĆ, RADOMIR, Arheološka istraživanja u Udbini (1996.-2006.), Arheološka istraživanja u Lici i Arheologija pećina i krša: znanstveni skup, Gospić, 16.-19. listopada 2007., *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 23 (2008.), 165-182.
- JURIĆ, RADOMIR, Udbina – stolnica sv. Jakova, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 7/2010 (2011.), 503-505.
- KARAČ, ZLATKO, Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta na području Đakovštine, u: *Ascendere historiam – Zbornika u čast Milana Kruheka*, (ur.) Marija Karbić, Hrvoje Kekez, Ana Novak, Zorislav Horvat, Zagreb: Hrvatski Institut za povijest, 2014., 399-424.
- KARAČ, ZLATKO; ŽUNIĆ, ALEN, *Islamska arhitektura i umjetnost u Hrvatskoj – Osmanska i suvremena baština*, Zagreb, 2018.
- KLAIĆ, VJEKOSLAV, Crtice o Vukovarskoj županiji i Đakovu u srednjem vijeku, *Viestnik kraljevskog hrvatsko – slavonsko – dalmatinskog arhiva*, 2 (1900.), 98-108.
- MAŽURAN, IVE, Đakovo i Bosansko – đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, *Diacovensia: teološki prilozi*, Vol. 3, No. 1 (1995.), 107-156.
- PAPIĆ, TONE; VALENČIĆ, BOŽICA, Župna crkva Svih svetih u Đakovu, Zagreb, 1990.
- RADIĆ, MLADEN, Dvije srednjovjekovne podne pločice iz Đakova u Muzeju Slavonije u Osijeku, *Osječki zbornik*, 24-25/1996.-1999. (2001.), 75-81.
- SINOBAD, MARKO; ŠUNJIĆ, MAJA, *Arheološka istraživanja na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu*, Zagreb, 2022.
- SMIČIKLAS, TADIJA, *Codex diplomaticus regni Croatia, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. IV (1906.).
- SMIČIKLAS, TADIJA, *Codex diplomaticus regni Croatia, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. XI (1913.).
- SMIČIKLAS, TADIJA, *Codex diplomaticus regni Croatia, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. XII (1914.).
- SRAKIĆ, MARIN, Autobiografija Josipa Antuna Čolnica, biskupa bosanskog ili đakovačkog, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 1 (1991.), 37-50.
- SRAKIĆ, MARIN, Petar Bakić – biskup i vlastelin (1716. – 1749.), *Diacovensia: teološki prilozi*, Vol. 25, No. 2 (2017.), 189-230.
- SZABO, GJURO, Prilozi za građevnu povijest zagrebačke katedrale, *Narodna starina*, Vol. 8, No. 19, (1929.), 65-76.
- TOKIĆ, MARKO, *Arheološki ostaci srednjovjekovne katedrale u Đakovu – Arhitektonski snimak arheološkog lokaliteta*, Osijek, 2019.
- VALENTIĆ, MIRKO, *Kameni spomenici Hrvatske XIII – XIX stoljeća*, (ur.) Lelja Dobronić, Katalog muzejskih zbirki 2, Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1969.
- VALENTIĆ, MIRKO; PRIESTER, LADA, *Zbirka kamenih spomenika – drugo dopunjeno izdanje*, (ur.) Ankica Pandžić, Katalog muzejskih zbirki 36, Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002.
- VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, DIANA, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb, 1986.
- VUKSAN, JOSIP, *Izveštaj o konzervatorsko – restauratorskim istraživanjima na sakupljenoj građi u sklopu specijalističkih djelatnosti Arheološkog muzeja Osijek*, Zagreb, studeni 2020.
- VUKSAN, JOSIP, *Izveštaj o konzervatorsko – restauratorskim istraživanjima na sakupljenoj građi u sklopu specijalističkih djelatnosti Arheološkog muzeja Osijek 2021.*, Zagreb, listopad 2021.
- ZAJEC, VLASTA, Štukomramorni oltari u sjevernoj Hrvatskoj, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 35 (2011.), 177-194.

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

Ministarstvo kulture i medija – Konzervatorski odjel u Osijeku, Odjel dokumentacije

ZVONKO BOJČIĆ, *Izveštaj o izvršenim arheološkim istraživanjima u dvorištu Biskupskog dvora u Đakovu*, 1992.

DANIMIRKA IVANUŠEC, *Zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu Đakovo, Biskupski dvor – kapelica u 2022. godini (stručno izvješće)*, 2022.

TONE PAPIĆ, *Srednjovjekovni obrambeni zid u sklopu Nadbiskupskog dvora u Đakovu – konzervatorska studija*, 2012.

DANIMIRKA PODUNAVAC, *Revizijsko i sustavno arheološko istraživanje u dvorištu Nadbiskupskog dvora u Đakovu, 2018./2019. godine (stručno izvješće)*, 2020.

MARKO TOKIĆ, *Kapelica Nadbiskupskog dvora u Đakovu (poligonalni zaključak svetišta srednjovjekovne katedrale) – konzervatorski elaborat i projekt obnove*, 2022.

Abstract

ARCHITECTURAL LAYERING OF THE MEDIEVAL CATHEDRAL OF ST. PETER IN ĐAKOVO

The construction remains of the old Cathedral of St. Peter are located in the northern half of the courtyard of today's Archbishop's Palace in Đakovo. Archaeological excavations conducted by the Regional Institute for the Protection of Cultural Monuments and the Osijek Archaeological Museum in 1992, 2018, 2019 and 2022 have provided new insights into the cathedral's architectural layering.

The cathedral's construction is associated with the relocation of the seat of the Bosnian Diocese to Đakovo in the mid-13th century. Based on masonry techniques, floor plan characteristics and the features of the found medieval stone architectural sculptures, it can be assumed that the medieval cathedral was built in three phases, ultimately acquiring its final form. During the first phase, probably around the year 1300, a smaller sacral building was built (a single-nave church with an elongated rectangular sanctuary), which was then extended westward by adding a nave and vaulting in the 15th century. The final phase involved the addition of a bell tower,

projecting as a risalite from the western facade, and the extension of the sanctuary on the eastern side with a narrower, polygonal end in the second half of the 15th century or early 16th century. Based on its relatively good level of preservation, it is believed that the sanctuary area may have been adapted into a "sacred fortress mosque", as referenced in historical records of the Đakovo fortress during the Ottoman occupation of Đakovo. Following the liberation of Slavonia, a series of architectural interventions during the 18th century led to the transformation and restoration of the medieval cathedral in the Baroque style. In the autumn of 1880, the cathedral was closed due to structural damage, and by the end of the same year, it was decided that it would be removed due to the impossibility of further use.

In collaboration with the Archdiocese of Đakovo–Osijek, the discovered floor plan remains of the old Cathedral of St. Peter will be showcased on the ground floor as part of the upcoming renovation of the inner garden of the Archbishop's Palace.